

írni, természetesen nem elvi (Ars Una) hanem tárgyi szempontból, továbbá Fenyő Lászlóról és Tamás Sáriról és esetleg Szenes Erzsiről (mindhárom a Nyugat embere: Szenes könyve még az ősszel jelent meg). Azonban már most megjegyzem, hogy mindezeket az írásokat igen szigorúaknak képzelem el – ami nélkül egy új kritikai közvéleményért való küzdelem megindulása el sem képzelhető.

Mély tisztelettel várom Professor úr mielőbbi válaszát.

József Attila

Bpest., Andrásy út 6. III. 12.

Kérem Professor urat, hogy Juhász Gyulának adja át nagyon meleg üdvözetemet.

Közli: SZERB ANTALNÉ

JÓZSEF ATTILA A MONTPARNASSE-ON

A nagy költő életrajza a legendák, a mű és a kor szembesítésével épül, a kortársak sokszor véletlenül felbukkanó emlékeivel állandóan gazdagodva. Néhány éve, hogy Kellér Andor leírta egy kávéházi beszélgetés kapcsán József Attila párizsi esztendejének egyik szomorú, majdnem tragikussá vált epizódját. 1927 március elején történhetett. A költő maga is beszámolt az esetről nővéreinek: „Egy táncosnő vőlegénye, a szamá, a szemem előtt agyonlőtte magát, minthogy a nő kacérkodott velem s én montparnasse-i szokás szerint a kávéházban vállán mertem tartani a karomat.”

Kellér Andor szerint a *Closerie des Lilas*-ban magyar társaság ült együtt: Diósy Antal festőművész, dr. Borsa Mihály jogász, Újhelyi Nándor író, Gyulai Margit iparművésznő, Weidinger Dezső amerikai magyar újságíró, — amikor József Attila egy nő társaságában belépett a Boulevard Montparnasse-i ajtón. „Attila félszeg, sápadt és izgatott volt. A lány remegett. Attila szólalt meg: Ugy-e önök magyarok? Igen — felelte valaki. Ezt a nőt — mondta a költő — egy férfi üldözi. Le akarja löni. Engedjék meg, hogy helyet foglalhassunk a társaságukban... Körülbelül egy negyedórás üldögélés után Attilának felálltak, majd az üveges szélfogó mellett kémleltek

kifelé, és nem a Boulevard felé vezető ajtón (amerről jöttek), hanem a másik oldalon, amely a kis fás térre nyílt, léptek ki. Alig hagyták el a helyiséget, egy fa mögül előugrott egy rosszul öltözött férfi. Előkapta revolverét, ráfogta a nőre, indulatos szóváltás keletkezett, majd a támadó revolverét hirtelen szívéhez illesztette és elsütötte. Azonnal meghalt.” — írta Diósy Antal festőművész emlékei nyomán, Kellér Andor.¹

Egészen másfajta adatok után nyomoztam a korabeli lapokban, amikor véletlenül Andersen György párizsi tudósításán akadt meg a szemem: *Egy magyar festőnövendék szerelmi öngyilkossága a Montparnasse-on*. Abban az időben a polgári sajtó majd minden héten talált hasonló szenzációt, egyébként nem szoktam elolvasni az ilyesmit, de ezt Kellér cikkére emlékezve átfutottam. Kiderült, hogy *megerősíti és kiegészíti Diósy Antal emlékeit*.

„A Dôme-kávéházban kezdődött ez a szerelem is, mint ahogy sok boldog és még több boldogtalan viszony indul el ebből a zsúfolt estéjű, montparnasse-i lokálból. A férfi festő volt, a leány táncosnő és esténként gyakran megfordultak itt a kerek márványasztalok között.

Egyszer úgy esett, hogy éppen egymás szomszédságában telepedtek le. Meghallották s megörültek neki, hogy mind a ketten magyarok. Attól fogva aztán együtt látták őket a Boulevard Montparnasse és Raspail környékén. A festő huszonnyolcadik évében járt és Harkány Józsefnek hívták. A rue Geoffroy Lasnier hetes számú házban volt kis lakása és műterme. A leány huszonegynéhány esztendő táncosnő, aki mostanában filmezéssel is foglalkozott.

A férfi úgy érezte, úgy látta, hogy a szép Margit az utóbbi időben elhidegül iránta és ezt azzal hozta kapcsolatba, hogy a leánynak a film-szakmában bizonyos ismeretsegei, udvarlói akadtak. Az se sokat segített a helyzeten, hogy a fiú megkérte a leány kezét és valóban szándékában állott, hogy elvegye feleségül. Önagyságát azonban megérintette Párizs szabad levegője, élni vágyása. Inkább az érzékekkel, mint az érzésekkel kapcsolatos élményeket kereste: és a vőlegény zaklatásaira egyszerűen kijelentette, hogy elég volt neki a szerelemből, Harkány úrból, ő szakítani akar.

A festő többször s hiába kérlelte, fogadja vissza szívébe, mert nem tud nélküle élni. A lány sokkal állhatatosabb volt az elutasításban, mint amilyennek a szerelemben mutatkozott.

A minap még utoljára együtt voltak a kis művészcaféban, ahonnan ismeretségük és szerelmük elindult. A festő észrevétlenül betette tárcáját a leány retiküljébe. Ebben voltak iratai és a bankjegyek,

¹ József Attila a *Closerie des Lilas-ban*. — Magyar Nemzet, 1963. V. 5.

amelyek egész vagyonát jelentették. A kávéházból elmenet azzal fordult oda a társasághoz, amely kettejüket elkísérte: — meglátjátok, hamarosan végzek magammal. Ezt úgy mondta, hogy a többiek tréfának hitték.

Amikor az Avenue de l'Observatoire sarkára értek, Harkány József hirtelen előkapta pisztolyát és szíven lőtte magát. Ott halt meg a gázlámpákkal pislogó utcán. Csöndes és árva temetése volt. A kis Margit élete és filmje pedig tovább pereg, mintha mi sem történt volna.”²

A sablonosnak látszó montparnasse-i szerelmi tragédia jelentőségét a költővel való kapcsolata adja. A kétféle leírás ugyanaz az eset, a *Dôme* és a *Closerie des Lilas* közel van egymáshoz, mindkettőt gyakran látogatták magyarok a húszas években is. A tudósító tapintatosan elhallgatja a leány nevét s a költő jelenlétét, bizonyára József Attila kérésére, aki erről is írt nővérének: „majdnem letartóztattak az ügyből kifolyólag, mert csupán mi hárman voltunk az utcán — a fiú, a nő meg én — szerencsére azonban pont a lövés előtt lépett ki a kávéház ajtaján egyik német barátom. Gyanússá tette a dolgot, hogy a nő görcsöket kapva mamája után kiáltozott s kényszerített, hogy hazavigyem, mielőtt még a helyszínen kihallgattak volna. Azután kihallgatások a rendőrségen kétszer és ami majdnem két napot vett igénybe — utána rendezni a nő ügyeit, hogy a magyar újságokba bele ne kerüljön — legalább riport alakjában ne — a dolog; ti. fiú magyar volt s a nő is az, nem szólva rólam s azonkívül a nőnek, mint megtudtam, már volt egy hasonló, de rémesebb esete Bpsten.”³

Azt, hogy ki lehetett a Margit nevű táncosnő, akinek állhatatlansága a tragédiát okozta, még ezután sem tudjuk pontosan. József Attila ugyanebben a levelében írt egy Hont Ferencsel közösen tervezett költői estjéről, ahol egy Rexi Méra nevű táncosnő is szerepelne, de nem valószínű, hogy a két leány azonos. A szeretetre és szerelemre vágyó költő számára azonban több lehetett az eset kávéházi flörtnél — mint aminek nővérének írva beállítja; — egy franciául is megjelent szürrealista verse bizonyítja ezt:

Egy átlátszó oroszán él fekete falak között,
szívemben kivasalt ruhát hordok, amikor megszólítlak,
nem szabad, hogy rád gondoljak, munkám kell elvégeznem,
te táncolsz,
nincs betevő kenyerelem és még sokáig fogok élni,
öt hete, hogy nem tudom mi van veled,
az idő elrohant vérvörös falábakon,

² Magyar Hírlap, 1927. III. 18.

³ József Jolán: József Attila élete, Cserépfalvi, 1940, 278–79.

az utak összebújnak a hó alatt,
nem tudom, hogy szerethet-e téged az ember,
néma négerrek sakkoznak régen elcsendült szavaidért.

Ha jól odafigyelünk, az akartan meghökkentő képek közt a szerelemvágy, kétely, tiltakozás hangját is kihallhatjuk. Szinte ijesztő ebben az esetben sorsának még véletlenszerű fordulatai is kortendenciákat súrolnak, az egyéninél többet fejeznek ki. Nemcsak utólag, a nagyság bűvöletében látjuk így. Aminek a fiatal költő akaratlanul vált szenvedő részesévé, abban az időben oly gyakran fordult elő Párizsban, hogy a francia orvosok aggodalommal cikkeztek róla. A szemfüles magyar riporter Henri Bergsont is meginterjúvolta az ügyben, a francia filozófus mélyen megérezte ebben a jelenségben is a húszas évek polgári életformájának a lényegét: „Mentől nagyobb valamely korban a nyomor, a szellemi és anyagi nyomorúság, az emberek annál vadabbul és nekikeseredettebben vetik magukat egy-egy szenvedélybe. A szerelemben vagy más szenvedélybe, amelyre aztán az életüket alapítják.

A háború és az utána következő kor megalapította és lecsökkentette mindegyikünkben a magunk, de főleg a mások életének tiszteletét, az élet szentségét. Az, hogy a szerelmesek ma minden kicsiségért megölik egymást: járvány, pszichózis. És mint minden járványnak, megvannak ennek is a maga bacillushordozói. E baktériumterjesztők szerintem: a film, a regények és az újságok. X jelzett olvassa a napilapokban, hogy X mit tett és másnap ő is hasonlóan cselekszik. Ezt tehát divatnak is nevezhetnők. Ha az újságok mától fogva nem közölnék a gyilkosságok hírét, úgy gondolom, egészen rövid időn belül véget érne ez a kellemetlen és nagyrészt általános ideggyengeségben gyökerező járvány.”⁴

Minden olyan kortársi emlékezés fontos számunkra, amely segít bevilágítani az ember, az élmény és a mű bonyolult kapcsolatába. Ezért kell örülnünk, ha a kortársak leírják az ehhez hasonló, új összefüggésekre villantó emlékeiket.

BOKOR LÁSZLÓ

ISMERETLEN BERZSENYI-DOKUMENTUMOK

Berzsenyi Dániel alig ismert, vagy elegendő dokumentum hiányában csak felszínes pontatlansággal ismertetett életének felkutatása során tisztázni szeretnék olyan — irodalmilag is fontos — fordulópontokat,

⁴ Magyar Hírlap, 1927. I. 14.